

INHOUD

Voorwoord	1
Colofon en praktische informatie	2
Oud nieuws: 'de ziekte der vuile handen'	3
De vrijheidsboom in Leuven: een revolutionair symbool dat maar moeizaam geworteld raakte	4
Uitgelicht: de verpleegsterschool	8

Blijf via onze website www.salsa-archief.be op de hoogte van alle activiteiten van SALSA! en volg het laatste nieuws over het stadsarchief via de facebookpagina www.facebook.com/stadsarchiefleuven

SALSA! vzw

Samen Actief voor het Leuven StadsArchief
SALSA! Nieuwsbrief is een driemaandelijks nieuwsbrief, uitgegeven door SALSA! vzw, de Vriendenkring van het Leuven Stadsarchief. Het abonnement is inbegrepen in de lidmaatschapsbijdrage voor de vzw.

Beste Salsa!-leden,

Hopelijk hebben jullie ook al van de eerste, deugddoende lentezon kunnen genieten! Nu de grijze wintermaanden achter ons liggen en de vaccinatiecampagne op gang is getrokken, zien de vooruitzichten er alleszins beter uit dan een jaar geleden.

Niet alleen het weer heeft een omslag gemaakt de afgelopen maanden, ook de samenstelling van het bestuur van Salsa! is gewijzigd: met spijt in het hart moeten we helaas afscheid nemen van bestuurslid Carine Vanderwegen en penningmeester Michel De Witte. Samen zijn ze al sinds 2016 de drijvende kracht achter de succesvolle reeks archiefchampagnes rond de zeven Leuvense geslachten. Als bestuursleden waren ze stevast aanwezig op alle Salsa!-activiteiten, archiefbrunches, erfgoeddagen en andere cultuurhistorische evenementen in het Leuvense om onze vriendenkring te promoten. Ze zetten hun schouders onder tal van activiteiten en hebben veel inspanningen geleverd om het netwerk van onze vereniging te vergroten.

Michel nam vanaf 2018 ook de zware taak op zich om – ondanks zijn drukke agenda als arts – het voorzitterschap en het penningmeesterschap van onze vereniging te combineren. Achter de schermen zorgde hij onder andere voor een goede opvolging van de boekhouding, hield hij jullie per mail op de hoogte van onze werking en maakte hij het mogelijk dat Salsa! publicaties in eigen beheer kan uitgeven. Samen met Michel en Carine hebben we de afgelopen jaren als vereniging mooie dingen verwezenlijkt, en ik wil hen dan ook vanwege het hele bestuur hartelijk danken voor hun grote inzet. We wensen beiden bijzonder veel succes toe met al hun toekomstige initiatieven en hopen dat ze hun passie voor geschiedenis ook in de toekomst zullen kunnen blijven verdiepen.

Ondertussen is het bestuur van Salsa! volop bezig met plannen te maken voor de komende maanden: cahier 16 over de Bulenswijk en de Muurkruidstraat komt stilaan in zijn laatste rechte lijn te liggen en belooft een mooie aanvulling te worden in onze reeks van publicaties. Van zodra er meer zekerheid is over de publicatiedatum, zullen we jullie per mail of via de website hiervan op de hoogte brengen. Daarnaast kijken we uit naar een nieuwe editie van onze boekenverkoop, bekijken we de mogelijkheden voor een stadswandeling en wordt een nieuw cahier in de steigers gezet. Het zal ons deugd doen jullie in het late voorjaar of de zomer terug te zien!

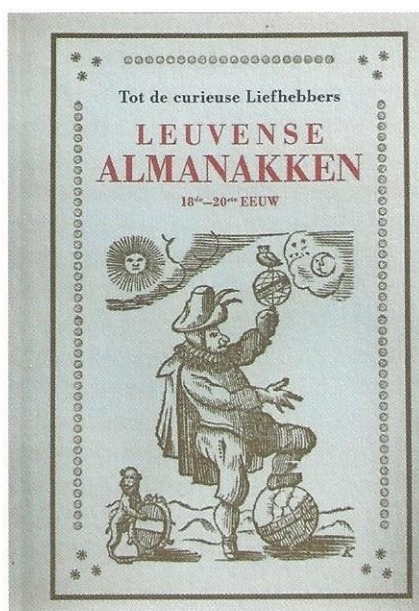
Het stadsarchief heeft het nieuwe jaar alvast goed ingezet met een boeiende en ook erg kleurrijke tentoonstelling over Leuvense almanakken. Voor de tentoonstelling ging het stadsarchief onder meer aan de slag met de kalender en de astronomische observaties in dergelijke boekjes, wat uitmondde in een bijzondere constructie op de binnenkoer rond de Leuvense laatmiddeleeuwse kalenderwijzerplaat – één van de absolute topstukken uit M Leuven. Wie er niet bij kon zijn, kan toch nog meegenieten van de tentoonstelling via de bijhorende publicatie *Tot de curieuse Liefhebbers. Leuvense almanakken 18de-*

zoste eeuw die het stadsarchief voor deze gelegenheid uitbracht. Voor slechts €10 kan je dit mooie boekje op de kop tikken aan de balie van het stadsarchief, een aanrader!

Zorg goed voor jezelf en voor elkaar, en hartelijke groeten,

Valerie Vrancken,
Voorzitter Salsa! vzw

COLOFON

Redactie | Gilbert Huybens, Gustaaf Janssens,
Valerie Vrancken (eindredactie)
Redactieadres | Stadsarchief Leuven
Verantwoordelijke uitgever | Valerie Vrancken,
Blandenstraat 150, 3053 Oud-Heverlee

Beeldmateriaal | Stadsarchief Leuven, Marika
Ceunen, Collectie Groninger Museum
Druk | Drukkerij De Bie, Duffel
Vormgeving | Atelier A - www.atelierannelies.be

PRAKTISCHE INFORMATIE SALSA! VZW

website | www.salsa-archief.be
e-mail | salsaarchief@gmail.com
adres | Stadsarchief Leuven
Rijschoolstraat 4/001, 3000 Leuven
Bestuursleden | Jules Audiens, Fernand Bertrand,
Jaak Brepoels, Koen Dobbelaere (penningmeester),
Hendrik Ollivier (secretaris) en Valerie Vrancken
(voorzitter)
Erevoorzitter | Gustaaf Janssens

Lid worden? U kan lid worden van SALSA! vzw door overschrijving van €20 (voor gewone leden) of €40 (voor steunende leden) op volgend rekeningnr.: IBAN BE93 068-2420772-67. Dit lidgeld omvat de driemaandelijks nieuwsbrief, mogelijkheid tot aankopen van de eigen publicaties met korting en gratis toegang tot de activiteiten van de vriendenkring. *Vanwege de coronacrisis wordt het lidmaatschap van reeds bestaande leden in 2020 per uitzondering gratis verlengd tot eind 2021.*

Stadsarchief Leuven
Rijschoolstraat 4/001, 3000 Leuven
Tel. 016/27 42 22
archief@leuven.be
Vanwege Covid-19 is de leeszaal beperkt geopend. Enkel voor noodzakelijke opzoeken in het kader van wettelijke activiteiten of officiële opleidingen zijn bezoekers na afspraak (min. 3 werkdagen op voorhand te maken per mail) welkom.

ISSN: 2593-6212

Oud nieuws: 'de ziekte der vuile handen'

Dit artikel uit het *Journal des Petites Affiches* van 21 september 1919 is anoniem gepubliceerd, maar is vermoedelijk van de hand van de toenmalige Marc Van Ranst. Het bevat heel wat tips om zich te beschermen tegen de infectieziekte tyfus, die in de negentiende en de twintigste eeuw heel wat slachtoffers maakte.

De medische term 'typhus' is ouder dan de negentiende-eeuwse ziekten vlek- en buiktyfus, zoals die in 1829 door de Franse dokter Pierre Louis onderscheiden werden. Het Griekse woord – afgeleid van 'tufein', dat 'smeulen, walmen' betekent – werd al door Hippocrates gebruikt om een verwarde geestestoestand aan te duiden. Omdat zo'n suffe, bedwelmd toestand ook bij tyfuslijders waarneembaar was, werd deze infectieziekte ook zo genoemd.

Vanaf het begin van de negentiende eeuw doken her en der tyfusplagen op, vermoedelijk betrof het hierbij steeds buiktyfus veroorzaakt door de salmonellabacterie. De infectie verspreidt zich zeer gemakkelijk door het eten van voedsel of het drinken van water dat met de bacterie besmet is. Die besmetting gebeurt via de ontlasting van mensen of dieren die drager zijn van de bacterie. Plaatsen waar veel mensen in slechte hygiënische omstandigheden samenleven, zijn dus makkelijke broedplaatsen voor tyfus. Symptomen van de ziekte zijn hoge koorts, een opgezette pijnlijke buik en chronische, waterige diarree.

Ook in de plaatselijke kranten vinden we regelmatig meldingen van tyfusuitbraken. Zo meldde *De Liberaal* van 12 november 1881 dat er tyfus was uitgebroken in het tehuis *De Goede Herder / Le Bon Pasteur*. Dit instituut in de Minderbroedersstraat – dat in 1864 was opgericht – huisvestte in 1881 *arme ziekelijke en bloedwaterige kinderen*. Maar het was ook een *verblijf voor zoogezegde boetveerdige meisjes* en een *pensionaat voor kinderen die geene groote middelen moeten hebben*. Toen de geneeskundige commissie op 28 oktober 1881 er een plaatsbezoek bracht, waren reeds zeventien tyfusgevallen bekend. Het voorstel van deze commissie luidde dan ook om zo weinig mogelijk kinderen in het instituut te laten verblijven en de gebouwen beter te verluchten en grondig te poetsen. Uiteraard moest men ook de *huiskensputten vernietigen, deze door de stadszorgen doen ruimen [en] nieuwe putten en gemakken buiten de batimenten maken*. Daarnaast luidde het me-

dische advies om *een nieuwe ziekenkamer in te richten, en, alvorens het sticht te heropenen het opnieuw te doen onderzoeken, ten einde te bevestigen of het zich in goede conditiën bevindt*.

In de editie van het *Journal des Petites Affiches* van 4 september 1904 werd meegedeeld dat in de artilleriekazerne van Sint-Maartensdal een tiental soldaten met tyfus waren besmet. De zieken werden onmiddellijk naar het militair hospitaal overgebracht, waar één militair overleed. Na deze uitbraak werd het de soldaten verboden om nog water te drinken, omdat de uitbraak hieraan te wijten zou zijn geweest.

Wellicht verwees de Leuvense volksvertegenwoordiger Raoul Claes tijdens een debat in de Kamer in maart 1905 naar deze uitbraak. Claes vermeldde daarbij de kazerne van Sint-Maartensdal als een voorbeeld van de slechte huisvesting voor de soldaten, die ten gevolge van een tyfusuitbraak naar het kamp van Beverloo overgeplaatst dienden te worden. De toenmalige minister van Oorlog, Alexandre Cousebant d'Alkemade, gaf als antwoord dat de tyfus niet was uitgebroken omwille van slechte huisvesting, maar dat *zij werd er aangebracht door soldaten die ze hadden opgedaan in het kamp van Brasschaat. Te Leuven en te Brasschaat deed men het water onderzoeken, dat goed bevonden werd. Doch de soldaten drinken zoo wat overal, zelfs aan de drinkkommen der paarden en zelfs aan poelen in het vlakke veld*.

Wie echter de precieze reden wil kennen waarom Raoul Claes de slechte leefomstandigheden in de Leuvense kazerne in de Kamer aankaartte, moet zeker het artikel 'In de kamer' van 18 maart 1905 in *De Vrijheid* lezen via www.krantencollectie.be.

De ziekte der vuile handen.

Gedurende de maand juni werden, in België, ongeveer 150 gevallen van typhus-koorts opgemerkt.

Men kent de rol der besmetting in de geschiedenis van de oorzaken en van den aanvang dier gevaarlijke ziekte.

Onvoldoende is het echter geweten dat het zeer dikwijls door de handen is dat de besmettende microben, de Eberthbacillen langs den mond in de verteringsbuis gebracht worden, waar zij hunne dikwijls doodelijke vernieling verrichten.

Het zijn de handen, besmeurd met Eberthbacillen door toevallige aanraking vergaard, die als de bijzonderste werktuigen voorkomen van het overdragen van het typhusvergift. En men heeft het recht de typhuskoorts te heeten: *de ziekte der vuile handen*.

Tusschen al de te nemen ontsmettings-voorzorgen in tijden van epidemie van typhus, zijn er dus geene dringerder dan die welke de zuiverheid der handen betreffen. Zijt gij persoonlijk door typhus aangetast? Komt gij uit eene woning waar typhusge-

vallen behandeld worden? Verzorgt gij eenen typhuslijder? Draag de grootste zorg voor de zuiverheid uwer handen. Draag er altijd zorg voor, maar bijzonder op het uur der eetmalen.

Vooraleer uwe lepel, uw bord, uw brood, uw glas, enz., aan te raken; vooraleer het eten of de voorwerpen en gereedschappen welke voor andere personen moeten dienen in uwe handen te nemen, zoo gij huishoudster, kokin, meid, tafelknecht, enz., zijt, ontsmet uwe handen met de grootste zorg.

Bij gebrek aan scheikundige ontsmettingsstoffen, zooals sublimaat, formol, phenisch-zuur, wascht uwe handen, borstelt uwe nagelen af in eene oplossing van warm water en zeep. De goede zeep, voornamelijk de groene zeep, maakt een uitstekend bederfwerend middel uit voor de huid. In algemeenen regel, toepasselijk voor allen en in alle tijden, zit nooit aan tafel dan met zuivere handen, en draagt nooit de handen aan den mond tusschen de eetmalen.

Het is bijzonderlijk door de personen welke van de typhuskoorts genezen zijn, dat deze gedragslijn moet nageleefd worden met de grootste aandacht, twee of drie maanden nog na hunne genezing.

De vrijheidsboom in Leuven: een revolutionair symbool dat maar moeizaam geworteld raakte

salsa
stadsarchief leuven

samen actief

Marika Ceunen
en Florian Aerts

"The tree of liberty must be refreshed from time to time with the blood of patriots and tyrants. It is its natural manure."
(Thomas Jefferson)¹

Op het einde van de achttiende eeuw begon de westerse wereld aan een nieuw tijdperk, gestoeld op de ideeën en idealen van de Verlichting. Jonge democratieën maakten komaf met het ancien régime en vestigden de vrije, democratische zelfbeschikking van het volk als een geheel van evenwaardige burgers. Om die nieuwe staatsvorm te veruiterlijken werden nieuwe symbolen in het leven geroepen, zoals een nationale vlag, een volkslied en ook de vrijheidsboom. Een dergelijke boom – soms gewoon een versierde houten paal – werd in tal van steden en gemeenten geplant op een centrale plaats. Vrijheidsbomen dienden de plaatselijke bevolking aan hun democratische rechten en plichten te herinneren, stonden symbool voor de burgerlijke vrijheden en ze fungeerden als verzamelpunten voor volksoverleg en -feesten. Ook in Groot-Leuven zijn er vandaag nog enkele van die vrijheidsbomen te vinden, al leiden ze ruim twee eeuwen na de Franse Revolutie een eerder anoniem bestaan.

Buitenlandse voorbeelden

In de jonge Franse Republiek van na 1795 werden er in Frankrijk zo'n 60.000 van dergelijke vrijheidsbomen geplant. Toch waren de Fransen niet de bedenkers van dit concept. De eerste vrijheidsboom, waarop de Franse bomenrage gebaseerd was, stond namelijk in het Amerikaanse Boston en kreeg de naam Liberty Tree. Het was een statige iep, die weliswaar niet als vrijheidsboom aangeplant was, maar vanaf 1765 het vaste verzamelpunt werd voor de lokale revolutionairen die zich afzetten tegen de Britse kolonisten. Deze eerste Liberty Tree werd al in augustus 1775 omgehakt

De vrijheidsboom wordt geplant in Groningen op 14 februari 1795 – Johann Ludwig Hauck, 1795, Collectie Groninger Museum.

door een fervente loyalist. Maar de rage was in gang gezet en ook elders in de VS werden vrijheidsbomen aangeplant of aangeduid.

De traditie werd vervolgens door Franse revolutionairen meegebracht naar Europa. De eerste Franse vrijheidsboom zou al in 1790 door de pastoor van een dorpje in de Vienne aangeplant zijn. Het werd een Frans symbool voor de revolutionaire veroverde vrijheid van het volk, dat diep geworteld raakte in de Franse cultuur. Niet voor niets is de beeldenaar van de in Frankrijk geslagen muntstukken van 1 en 2 euro nog steeds een vrijheidsboom. En ook in de door Frankrijk geannexeerde gebieden verspreidde het nieuwe symbool van vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid zich snel, al was de duurzaamheid ervan hier veel beperkter.

Vrijheidsbomen uit de Franse Revolutie werden ceremonieel in het midden van het centrale dorps- of stadsplein geplaatst. Vervolgens werd

er feestelijk omheen gedanst. De boom of staak werd versierd met vaandels, vlaggen, lichtjes of met een Frygische muts, een ander vrijheidssymbool. Vrijheidsbomen werden vereerd en dienden als belangrijke plaats voor de revolutionaire beweging. Ze werden zelfs wettelijk beschermd: tijdens de laatste fase van de zogenaamde *Terreur* (1792-1794) kon de vernieling van een vrijheidsboom bestraft worden met de guillotine. Desondanks werden veel bomen neergehaald door antirevolutionairen, iets wat ook in Leuven meermaals gebeurde.

De Leuvense vrijheidsbomen tijdens de Franse periode (1792-1815)

Op 20 november 1792 marcheerden Franse troepen Leuven binnen, waar ze als bevrijders ontvangen werden. De bevolking hechtte geloof aan de verklaringen van de Franse generaal, die hen zowel het einde van de Oostenrijkse overheersing als autonomie beloofde. Er werd getracht een Fransgezind

¹ Citaat uit een brief die Thomas Jefferson op 13 november 1787 als Amerikaans ambassadeur in Frankrijk vanuit Parijs aan William Stephens Smith schreef. Jefferson zou vanaf 1800 de derde president van de VS worden (Washington, the Library of Congress, *The Thomas Jefferson Papers*, Series 1: General Correspondance 1651 to 1827, nr. D433, p. 2).

stadsbestuur aan de macht te brengen. De club van 'vrienden van de vrijheid en gelijkheid' – een groep van republikeinen en Fransgezinden – ijverden voor de aanhechting van onze gewesten bij de Franse republiek. Op 26 november organiseerden ze een 'vrijheidsoptocht', die uitmondde in de planting van een vrijheidsboom, bekroond met de Frygische muts, op de Leuvense Grote Markt.

De kroniekschrijvers Jean-Baptiste Hous (1756-1830) en Jacques-Benoît Lameere (1790-1863) vermelden beide deze indrukwekkende gebeurtenis²: *Item den 26 november [1792] is den boom van liberty geplamt op de merckt tot Loven, daer waren met honderde Franschen in het geweer. Daer stondt op elcken hoeck vande straedt een stuck canon, dit geschiden met volle spel ende Vonckisten hebbender rondt gedanst [Hous].* Enkele weken later, op 6 januari 1793, werd een tweede vrijheidsboom geplamt. Onze kroniekschrijvers vermelden echter niet waar: *Word er eenen vryheyds-boom geplamt door de zoogenaemde Club. – Dit geschiedt onder het speelen van een fraey muziek en het gebulder van het kanon [Lameere].*

De Oostenrijkers gaven zich echter niet gewonnen en gingen in de tegenaanval. De Fransen verloren op 18 maart 1793 de slag bij Neerwinden, waarna de Oostenrijkers de macht terug overnamen en het 'ancien régime' herstelden. Keizer Frans II bezocht Leuven op 19 april 1794 en werd op zijn beurt feestelijk ingehaald. Maar de Fransen kregen opnieuw een kans. Op 26 juni 1794 versloegen ze de Oostenrijkers bij Fleurus. Hoewel de 'Belgische streken' pas op 1 oktober officieel werden ingelijfd, wachtte men in Leuven niet om opnieuw een vrijheidsboom neer te zetten. Nog geen maand na het Franse militaire succes stond er al een nieuwe boom op de Grote Markt. Plaatselijke Vonckisten³ dansten errond om de aansluiting bij Frankrijk te vieren.

2 J.-B. Hous, *Leuvense Kroniek 1780-1829*, J. Kempeneer ed., Leuven, 1964, p. 2; J.-B. Lameere, *Aentekeningen van Merkweerdige Geschiedenissen voorgevallen binnen Loven (en omliggende) 1784-1835* (Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige kring voor Leuven en Omgeving, 1986), M. Bols, G. Huybens, M. Peeters en G. Robberechts eds., Leuven, 1986, p. 2.

3 Aanhangers van de door Jan Frank Vonck geleide verzetsbeweging tegen de hervormingsplannen van keizer Jozef II.

4 De tiende dag van een decade in de Franse republikeinse kalender.

Een maand later werd er volgens Lameere wederom een vrijheidsboom geplamt. Deze keer verrees een exemplaar aan de Vaart, waar alle binnen- en buitengaande schepen hem konden zien. De kruin ervan was ook weer versierd met een rode jacobijnenmuts.

Datzelfde jaar nog bood de officiële inlijving bij de Franse Republiek opnieuw reden tot feestvieren en tot de oprichting van een vrijheidsboom op de Grote Markt. Lameere bericht op 21 oktober 1794 dat er op *Decadi⁴ eenen vryheyds-boom [is] geplamt voor het stadhuis. Hy was gehaald uyt den engelschen hof van den hertog van Aremberg, door de municipaliteyt, vergezeld van het garnizoen, onder het schieten van het kanon, het speelen van militaire muziek, het speelen van den beyaerd en luyden van al de klokken der stad. Na de opregting van den boom heeft den municipaliteyt, hand aen hand, er rond gedanst, onder een herhaald geroep van Vive la république!!!, en het vliegen der drykoleurige sluyers, waarmede de borgers van het stadsbestuur omgord waren.*

Niet iedereen was echter blij met deze weelde aan symboolbomen. In de nacht van 29 op 30 april 1795 stal men de Frygische muts, die als een piek bovenop de vrijheidsboom van de Grote Markt prijkte. Twee maanden later besloot het stadsbestuur de gestolen muts te vervangen door een driekleurig hoedje: *23 juny 1795 word er een hoedje, gegarnierd met tricolore, op den vryheydsboom gehange [Lameere].*

Ook het plaatsen van een symboolboom aan de Vaart bleef in

gebruik. Lameere vermeldt zowel in januari 1798 als op 29 april 1799 een vrijheidsboom aan de Vaart. Op laatstgenoemde datum schreef hij hierover: *word gevierd de feest van de Jongheyd. De Municipaliteyt trekt naer den Tempel, met gewoonlyken stoet. Na den Dienst trekt men processiewyze naer de Vaert om eenen nieuwen vryheydsboom te planten.* Dit is het laatste wat we horen over deze boom.

De boom op de Grote Markt wachtte een meer bewogen geschiedenis: hij werd in de nacht van 3 op 4 oktober 1811 gestolen. Volgens kroniekschrijver Lameere was de volgende ochtend bijna niet te merken dat er ooit een boom had gestaan, zo goed hadden de dieven hun werk verricht. Het verwijderen van de boom had wellicht te maken met groeiende ontevredenheid van de bevolking over het strenge Franse regime, de toenemende repressie door de regering en de vele conscripties in het leger.

In de periode die volgde bleef waarschijnlijk geen enkele vrijheidsboom meer overeind. Het duurde dan ook niet lang meer voor de slag bij Waterloo (1815) een definitief einde maakte aan de Franse periode, waarna de Nederlanders het gezag over onze gewesten overnamen. Op vele plaatsen hakten zij de revolutionaire bomen om en staken ze in brand. Mocht de boom aan de Vaart er nog gestaan hebben, dan zou ook hij na 1815 wel verdwijnen. Maar geheel vrijheidsboom-vrij zou Leuven niet blijven...

De Belgische onafhankelijkheid

Toen in augustus 1830 in Brussel de

Vrijheidsboom op het Gemeenteplein van Kessel-Lo – Postkaart begin 20ste eeuw, Stadsarchief Leuven

ARRÊTÉ

Le Commissaire de l'Arrondissement de Louvain ;

Considérant que l'arbre de la liberté planté à la Grand'Place de cette ville a été souillé du sang humain ;

Considérant que, s'il est une liberté, ce n'est pas assurément celle d'assassiner et que le symbole existant à la Grand'Place n'est plus que celui du meurtre ;

ARRÊTE:

L'arbre de la liberté sera coupé demain à la Grand'Place au son de la cloche des morts, à midi précise; il est défendu désormais d'en planter à la même place.

Louvain, le 31 Octobre 1830.

ADOLPHE ROUSSEL.

De Commissaris van het Arrondissement Loven.

Overweegende dat den vryheids-boom welken zich op de Groote-Merket dezer stad geplant bevindt door menschen-bloed bevekt is geworden ;

Overweegende dat wanneer er eene vryheid bestaat, het zekerlyk de geene niet is van moorderyen te plegen ; en dat het zinnebeeld, ten Groote-Merket bestaende, niet meer dan dat der moord is ;

BESLUYT:

Den vryheids-boom op de Groote-Merket zal morgen, op den middag-slag, onder het geluyd der dood-klok, afgeslaen worden; en verbod wordt gedaen van voortaan aldaer er eenen anderen te plaatsen.

Loven, den 31 Octobre 1830

ADOLPHUS ROUSSEL.

De l'imprimerie de MASSAR-MEYER, Grand'Place n° 17, à Louvain.

Affiche ter bekendmaking van de verwijdering van de vrijheidsboom op de Grote Markt na de moord op Gaillard in 1830 – Stadsarchief Leuven.

Belgische onafhankelijkheidsstrijd begon, werd in Leuven prompt weer een vrijheidsboom opgericht. De lokale bevolking eiste het vertrek van het Nederlandse garnizoen en maakte zich op 2 september meester van de kazerne, na eerst beschoten te zijn door Nederlandse militairen. Hierbij vielen een aantal doden en gewonden. De Leuvense plaatscommandant Louis-Auguste Gaillard, die de opstandelingen had laten geloven dat de Nederlandse militairen zonder munitie zaten, vluchtte de stad uit. Leuven werd op 23 september nog even belegerd door Nederlandse troepen, maar met de hulp van boeren uit de omgeving werden ze zeer snel weer verdreven. Op 28 oktober werd Gaillard door de Leuvenaars in Mechelen gevangengenomen en in Leuven onder de vrijheidsboom vermoord. Lameere schrijft over de executie: *Men stompte en sloeg hem zonder genade. Hy wierd al stervende op de Groote markt gebragt, alwaer op vrede wyze eynde aen zyn leven gesteld wierd. De vraek van het volk nog niet verzaed zynde, heeft men zyn dood lichaem naekt langs verscheidene straeten der stad gesleept, tot negen uren in den avond, wanneer hetzelfde naar het gasthuys is gevoerd geweest.*

Deze gruwelijke executie beoedelde volgens het bestuur het vrijheidssymbool op de Grote Markt.

Onder bescherming van enkele rijkswachters en militairen nam Adolphe Roussel, commissaris van het gewest Leuven, plaats op de pui van het stadhuis en gaf daar het bevel om de vrijheidsboom om te hakken en onmiddellijk te verbranden. De dootsklokken van de Sint-Pieterskerk luiden en een overwegend vijandig publiek zag op Allerheiligen 1830 een belangrijk icoon van de Belgische onafhankelijkheid in de vlammen opgaan.

Ondanks het verbod van het schepencollege plantte men de volgende nacht al een nieuwe vrijheidsboom op de Grote Markt, die uit schrik voor onlusten, door de overheid niet opnieuw werd verwijderd. De betwiste boom werd immers door de bevolking als een onafhankelijkheidssymbool gezien en men wilde omwille van een symbool geen olie op het vuur gieten. Nadat in juni 1831 Leopold van Saksen-Coburg tot eerste Belgische koning was gekroond, werd het iets rustiger in de stad, danste er weer volk rond de vrijheidsboom en weerklonken kreten als: *'Vive la Constitution'*.

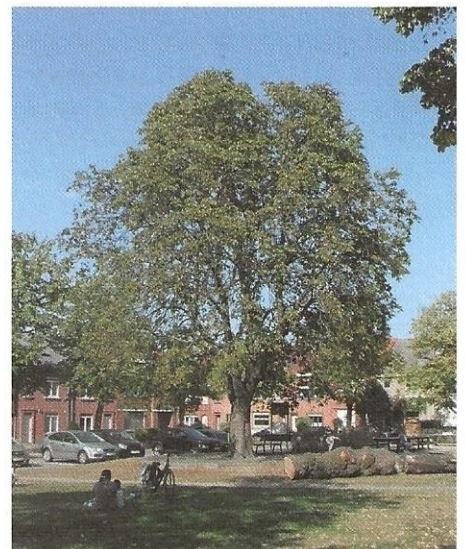
Willem I was echter nog niet klaar om de 'Belgische' provincies prijs te geven aan de opstandelingen in het zuiden. Hij lanceerde in 1831 zijn tien-daagse veldtocht, die tot stilstand kwam net buiten de stadsmuren van Leuven.

De wapenstilstand werd besproken en het gevaar leek voorbij, maar de Nederlanders stelden één belangrijke voorwaarde: een symbolische bezetting van Leuven voor één dag. Op zaterdag 13 augustus 1831 reden de Nederlandse legertroepen uiteindelijk Leuven binnen en bivakkeerden er op de Grote Markt en de Volksplaats (Mgr. Ladeuzeplein). Toen een van de Nederlandse officieren plots de vrijheidsboom op de Grote Markt opmerkte, maakte hij als allerlaatste oorlogsdaad tussen België en Nederland een definitief einde aan dit symbool van de Belgische revolutie.

Niet enkel in Leuven maar ook in Kessel-Lo werd in 1830 een vrijheidsboom opgericht om de Belgische onafhankelijkheid te vieren. Als locatie werd in Kessel-Lo gekozen voor het Gemeenteplein, het driehoekige plein voor het oorspronkelijk gemeentehuis. Op dat pleintje staat tegenwoordig nog steeds een boom met een kapelletje. Het nieuwe exemplaar is echter iets te jong en staat niet op exact dezelfde plaats als de oorspronkelijke vrijheidsboom.

Vrijheidsbomen ter herdenking van de Belgische onafhankelijkheid (1930)

Daarmee waren de revoluties tegen buitenlandse overheersers voorbij. Het duurde tot 1930 vooraleer de vrijheidsbomen opnieuw in de mode kwamen. In heel het land werden in dat jaar feesten georganiseerd om de 100-jarige onafhankelijkheid van België te vieren. In Leuven werd de organisatie van de jubelfeesten toevertrouwd aan een commissie onder het voorzitterschap van burgemeester Remi vander Vaeren. Het programma van de viering was erg divers en bestond uit een turn-, sport- en

Vrijheidsboom op het Vredesplein te Kessel-Lo – foto Marika Ceunen

krijgsfeest in de Sint-Maartenskazerne, een handelsbeurs met Vlaamse kermis, een internationale voetbalwedstrijd, een lichtstoet, toneelvoorstellingen, kunsttentoonstellingen, maar ook de oprichting van een vrijheidsboom of Eeuwfeestboom, die door de Koninklijke maatschappij van Tuin- en Landbouw werd geschonken. Als locatie werd geopteerd voor het parkje voor School nr. 9 aan de Koning Albertlaan (nu Dirk Boutslaan).

De lokale krant *Journal des Petites Affiches* berichtte dat er daarbij *gelegenheidsredevoeringen werden uitgesproken door baron de Dieudonné en burgemeester Vander Vaeren, waarna de eeuwfeestboom, een jonge prachtige eik in het Bemelmanspark geplant werd, terwijl in de verte de zilveren klanken van den beiaard van Sinte-Geertrui over de feestvierende stede weergalmden en de fanfare 'Naar wijd en zijd' aanhief.*

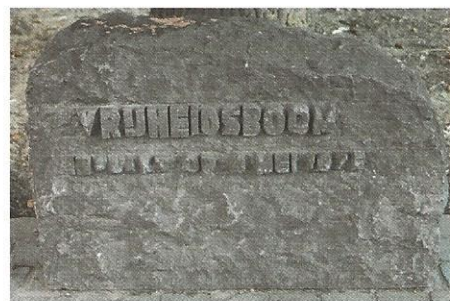
Ook in Kessel-Lo werden naar aanleiding van de stichting van de gemeente in 1830 festiviteiten georganiseerd en werd gehoor gegeven aan de nationale oproep om een 'Eeuwfeestboom' te planten. Op zondag 20 juli 1930 werd in aanwezigheid van François-André Nens, provinciegouverneur van Brabant, en van baron de Dieudonné, de arrondissementscommissaris, in het gemeentehuis een feestzitting van de gemeenteraad gehouden met de onthulling van portretten van de oud-burgemeesters Coosemans, Nollekens, Davidts, Mellaerts en Pierre. Na deze plechtigheid was het verzamelen geblazen op het Vredesplein voor de planting van de boom, *waarna een indrukwekkende optocht plaats had van de schoolkinderen en van de talrijke gemeentelijke verenigingen, waarin vele vlaggen werden opgemerkt.*⁵

De nogal woelig verlopen oprichting van de gemeente Kessel-Lo bleek na een eeuw echter nog steeds niet helemaal verteerd. Het jongaangeplante Kesselse Eeuwfeestboompje werd negentien dagen later dan ook vernield. *Het is overgebroken nagenoeg 20 cm boven den grond en houdt nog samen met enkele houtvezels en schors en heeft daarenboven eenen omtrek van een tiental cm terwijl het op één meter hoogte slechts ongeveer 7 cm meet. Op omhulsel noch hout dat door de zware regens der voorgaande dagen schoon zuiver*

afgeregend was, zijn geen handsporen te bespeuren en op den grond enerzijds vastgerengd en betrappeld en anderzijds met een laag licht asch bedekt, zijn feitelijk geen voet indrukken te bestatigen en andere kenteekens, die tot de ontdekking der kwaaddoeners zouden kunnen leiden werden er ook niet waargenomen. Na een intensief buurtonderzoek, moest men de zoektocht naar de daders onopgelost staken.

Vrijheidsboom ter herdenking van de concentratiekampen

Ook de Leuvense vrijheidsboom die vandaag op het Margarethaplein staat, heeft te maken met een herdenking, namelijk de dertigste verjaardag van de overwinning van de Tweede Wereldoorlog en de bevrijding van de concentratiekampen. Deze boom kwam er na een oproep in december 1974 door Karel Poma, de Belgische Staatssecretaris voor Leefmilieu, aan alle burgemeesters van het land om aandacht te schenken aan de bevrijding en om de jongeren attent te maken op deze memorabele periode in de geschiedenis. Leuven ging op deze vraag in en na wat discussies over waar de boom zou moeten staan en welk opschrift erbij hoorde, werd beslist om een eik te planten op het Margarethaplein. Op 4 mei 1975 werd de boom officieel (en symbolisch) geplant na een bloemenhulde aan het oorlogsmonument op

Gedenkteken onder de vrijheidsboom op het Margarethaplein – foto Marika Ceunen

het Martelarenplein en een optocht via de Bondgenotenlaan naar het Margarethaplein.⁶

Eind jaren 1990 gingen er even stemmen op om de boom naar de Grote Markt te verplaatsen: in 1998 werd de Grote Markt immers heraangelegd en vierde men bovendien het 550-jarig bestaan van het stadhuis. De vrijheidsboom weer terugbrengen naar het centrale plein van Leuven zou een mooie symbolische daad zijn, vond men. Maar de verplaatsing van de inmiddels 25-jarige eikenboom van het Margarethaplein naar de Grote Markt bleek iets te riskant. Het stadsbestuur opteerde daarom voor de aanplanting van een tweede boom, een 15 meter hoge moeraseik voor de Sint-Pieterskerk. Zo staat er sinds 1998 – 206 jaar na de oprichting van het eerste Leuvense exemplaar – opnieuw een vrijheidsboom op de Grote Markt.

Vrijheidsboom op het Margarethaplein – foto Marika Ceunen

⁵ Stadsarchief Leuven, *Archief van de gemeente Kessel-Lo 1830-1976*, VI-252.

⁶ Stadsarchief Leuven, *Modern Archief van de stad Leuven 26432/ Hedendaags Archief G 960*.

Uitgelicht: de verpleegsterschool

Gustaaf Janssens

Zaterdag 2 mei 2020 was een zwarte dag voor het Leuvens bouwkundig erfgoed. Op die dag begon projectontwikkelaar Resiterra met de afbraak van het klooster en de Verpleegstersschool aan de Kapucijnenvoer. Ondanks bezwaarschriften en protestacties, en ondanks het bestaan van een degelijk bouwkundig herbestemmingsplan, gaf de Provincie Vlaams-Brabant toch de toelating om het complex af te breken.

Eerst moest de 90-jarige lindenboom in de tuin eraan geloven, in de zomer en de herfst van 2020 werd het hele gebouw ontmanteld en gesloopt. Het feit dat het complex 'Verpleegstersschool – Klooster van de Zusters van Liefde' op 8 november 2012 ingeschreven werd op de lijst van het Bouwkundig Erfgoed Vlaanderen (ID 214165) heeft de afbraak evenmin kunnen verhinderen. Nu, begin 2021, is er niets meer van over. Enkel de plannen en een aantal foto's in het archief herinneren nog aan deze unieke gebouwen die ondanks een jarenlang volgehouden actie van het Leuvens Historisch Genootschap, van architecten, bouwhistorici en stedenbouwkundigen toch met de grond gelijk zijn gemaakt.

Het gebouw werd in 1932 ontworpen door de Gentse architect Léon De Braeckeleir. Hij gebruikte stalen portieken als draagstructuur voor de bakstenen buitenwanden en realiseerde onder invloed van de Amsterdamse School een uniek gebouw, dat zowel kenmerken van de Art Deco als van het Modernisme vertoonde. De Sint-Elisabethschool voor Verpleegsters en Vroedvrouwen, die door de Zusters van Liefde van Jezus en Maria (Gent) werd geleid, opende in 1934 haar deuren en bleef er tot in de jaren 1970. Daarna werd het gebouw voor studentenhuisvesting gebruikt.

Het complex omvatte een klooster-gedeelte met kapel, leslokalen, kamers voor de leerlingen, en nutsvoorzieningen zoals keukens, refter, ontvangst- en recreatieruimten. Het interieur van de lokalen van de school was sober, viel op door het gebruik van donker hout en vertoonde een grote homogeniteit.

De twee foto's die we hier afdrukken, komen uit de iconografische verzameling van het Leuvense Stadsarchief waar zij in de 'Collectie Sprengers' (doos 11) worden bewaard. Het gaat om prentbriefkaarten uit een mapje van tien, getiteld 'St. Elisabethschool voor Zieken verpleegsters en vroedvrouwen. Gevoegd bij de Katholieke Hoogeschool. 63, Capucijnenvoer.

Leuven'. De foto's zijn van fotograaf H. De Groote (Gent). Het mapje werd uitgegeven door de in prentbriefkaarten gespecialiseerde firma Nels (Brussel) en is niet gedateerd.

Meer informatie over het verdwenen complex en over het helaas niet uitgevoerd herbestemmingsplan is te vinden in de masterproef van Glen Devroe en Lore Van Meerbeek, *De verpleegstersschool in Leuven: historische analyse, waardestelling en herbestemmingsontwerp*, verhandeling tot het behalen van het diploma van Master of Science in de ingenieurswetenschappen: architectuur, KU Leuven, Leuven, 2015 (291 blz.). De verhandeling kan via het internet geraadpleegd en gedownload worden.

